ROLE OF FOREIGN CAPITAL IN DOMESTIC AGRICULTURE

By:
ANTAL, KATALIN – GUBA, MÁRIA

According to KSH data the interest of foreign investors in Hungarian agriculture peaked in 2002 at a sum of 87.2 billion HUF. At HUF exchange rate the foreign portion of registered capital in Hungarian agriculture increased by 6.3 fold between 1993 and 2001 and at Euro exchange rate it rose by 2.6 fold. In case of farms practicing double bookkeeping, foreign capital rose from 7.3 billion HUF in 1993 to 31.5 billion HUF in 2000 and then it fell to 24.5 billion HUF by 2003. A decline of more than 20% in two years indicated a loss of foreign interest. The fall was greatest in cereals and in plants listed under miscellaneous branches. Two-thirds of foreign investors bought interest in plant cultivation and gardening sectors. Of the livestock foreign investment preferred primarily cattle.

In the past decade the machinery supply of domestically owned agricultural enterprises practicing double bookkeeping has little more than doubled, whereas that of enterprises involving foreign investors increased nearly by six fold. The net income from sales of enterprises owned entirely by foreigners increased 9.5 times more than that of domestically owned companies. For wholly domestic enterprises an increasingly smaller proportion of net income derived from so-called business activities. For enterprises involving foreign interest the proportion has increased somewhat but their pre-tax profit per own capital increased more than that of their domestically owned counterparts.

Primarily large farms attracted foreign capital. From the point of view of efficiency farms involving large capital and producing relatively higher sales income achieved higher profits in relation to both own capital and income.

A KÜLFÖLDI TŐKE SZEREPE A MEZŐGAZDASÁGBAN

ANTAL KATALIN – GUBA MÁRIA dr.

ÖSSZEFOGLALÁS

A külföldi tőke érdeklődése a magyar mezőgazdaság iránt 87,2 milliárd forint sajáttőke-résszel 2002-ben érte el a csúcsot a KSH adatai szerint. Forintárfolyamon számolva 1993 és 2001 között 6,3-szeresére nőtt a jegyzett tőkében a külföldi tőke összege, euróban számolva 2,6-szeres volt a növekedés.

A mezőgazdasági termelésben kettős könyvelést vezető gazdaságoknál a külföldi tőke a jegyzett tőkéből 7,3 milliárd forintról (1993. évi adat) 2000-re 31,5 milliárd forintra emelkedett, majd 2003-ra 24,5 milliárdra csökkent. A két év alatti több mint 20 százalékos visszaesés a külföldi tőke érdekvesztését jelzi. A legnagyobb csökkenés a gabonafélék, egyéb máshova nem sorolt növények szakágazatban volt a legnagyobb. A külföldi tőke 2/3-a a növénytermelési és kertészeti ágazatokban szerzett érdekeltséget. Az állattenyésztésen belül a külföldiek elsősorban a szarvasmarha ágazatba fektettek be.

Az elmúlt tíz évet tekintve a kettős könyvelést vezető, száz százalékban belföldi tulajdonban lévő mezőgazdasági vállalkozások eszközállománya alig több mint kétszeresére változott, a külföldi érdekeltségű vállalkozások eszközállománya közel hatszorosára nőtt.

A nettó árbevétel a 100 százalékos külföldi tulajdonban lévő vállalkozásokban mintegy 9,5-szeresen jobban emelkedett, mint a belföldi tulajdonú társaságoké.

A teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozások nettó árbevételében egyre kisebb hányadot képviselt az ún. üzleti tevékenység eredménye, a külföldi érdekeltségűek körében, ha nem is látványosan de bővült.

Külföldi érdekeltségű vállalkozásokban a saját tőkére jutó adózás előtti eredmény nagyobb mértékben nőtt, mint a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál.

A külföldi tőke elsősorban a nagy gazdaságok felé törekedett. A hatékonyságot tekintve is a nagy tőkével rendelkező, magasabb árbevételt produkáló gazdaságok értek el akár a saját tőkéhez, akár a bevételhez viszonyítva, nagyobb eredményeket.

KÜLFÖLDI TŐKE JELENLÉTE A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGBAN

Hol is tart valójában a magyar agrártermelés? Miként hatott, s hatott-e a nemzetközi gazdasági együttműködés fejlesztése? A külföldi működő tőke magyarországi megjelenése segítette-e a magyar mezőgazdaság újbóli talpra állását, versenyképességének javulását? Elégedettek lehetünk-e az elmúlt évek alatt bekövetkezett változásokkal? A külföldi tőke milyen pozitív és negatív következményekkel járt a magyar mezőgazdaságot tekintve? A vizsgálat időhorizontját 1993-2003 közötti időszakban határoztuk meg, és döntően a kettős könyvelést vezető vállalkozások adataira alapoztuk.

A magyar mezőgazdaság vállalati-, méret és tulajdonviszonyai az elmúlt hatvan évben többször lényegesen megváltoztak. Ezeket a nagy változásokat azonban, ellentétben a nyugat-európai országokéval, nálunk döntően nem a

gazdasági fejlődés, a piaci körülmények hatása idézte elő. Zömmel a gazdasági törvényszerűségek érvényesülésétől elválasztva a politikai rendszer által determináltan alakultak.

A korábbi piaci és társadalmi-gazdasági konstellációban a magyar agrárgazdaság viszonylag jól használta ki adottságait. A politikai rendszerváltás azonban váratlanul, sok tekintetben felkészületlenül érte az ágazatot. A mezőgazdaság termelésbővülése a '80-as évek első felében megállt, majd a csúcson lévő agrártermelés 1988-tól kezdve drasztikusan visszaesett. Az agrárgazdaság termelőalapjainak egyre gyorsuló elapadása volt a jellemző. Már a nyolcvanas évek elejétől fogva tőkefelélés történt a mezőgazdaságban, vagyonvesztés, tőkekivonás, eladósodás sújtotta az ágazatot. A mezőgazdasági állóeszközök 45-50 százaléka elhasználódott, az amortizáció és a tényleges beruházás közötti rés rohamosan tágult. A beruházások értéke folyó áron számolva nem érte el az előző évtizedre jellemző értékek egyharmadát. A beruházások támogatása, s ezzel együtt a mezőgazdasági beruházás is a '90-es évtized első éveiben szinte teljesen leállt. *Így óriási beruházás elmaradások, hiányok jelentkeztek!*

A meghírdetett átalakulást fékezte az agrárgazdaságban a kilencvenes évek elejére, közepére kialakult bonyolult helyzet, a felszínre kerülő ellentmondások, az értékesítési, jövedelmezőségi és finanszírozási válság. A gazdálkodás önfinanszírozó képességében további nagyarányú romlás következett be. Megnövekedtek az ágazat adósságterhei. A pénzintézetek a mezőgazdaság helyzetével összefüggésben korlátozták a hitelezést, ezzel egyidejűleg a kintlévőségeik behajtását szorgalmazták, másrészt a tartozások egy része a csőd- és felszámolási eljárások hatására az eszközök értékesítéséből kiegyenlítésre került. A működő tőke leépülése mellett romlott a kapacitáskihasználás. A volt állami gazdaságok decentralizációja, átalakítása, a szövetkezetek szétválása során egyszerűen kisebb gazdálkodó egységek jöttek létre, és gyakran a termeléshez szükséges eszközök, az állatállomány stb. is elszakadt a termőföldtől. A dekonjunktúra, a kinyílt agrárolló, a tömegessé vált csődök riasztották a vállalkozókat. A mezőgazdaság számottevő kihasználatlan kapacitással rendelkezett, miközben a termelőalapok megújításához hiányoztak a fejlesztési források. A mezőgazdaság folyamatosnak tekinthető tőkehiánya önmagában is szükségesé tette a külföldi beruházásokat.

A különböző preferenciákat nyújtó, ösztönző gazdaságpolitika, a liberális eljárási rendszer – a külföldi működő tőke magyarországi közvetlen megjelenésének elősegítése és a magyar gazdaság műszaki fejlődésének előmozdítása érdekében *az Országgyűlés 1988-ban megalkotta a külföldiek magyarországi befektetéséről szóló törvényt.*[1]–, valamint az ország viszonylagos politikai-társadalmi stabilitása következtében a külföldi befektetők számára Magyarország az első számú célpont lett a közép- és a kelet-európai térségben. Magyarországról, mint a külföldi tőkebefektetések célországáról beszéltek. Ebben az időszakban a visegrádi országokba beérkező külföldi tőke mennyiségének nagyobbik fele Magyarországnak jutott. A termelő-beruházások teljes összegét illetően az EK-n kívüli Európában Magyarország Oroszország és – az akkor még nem EU-tag – Svédország után következett. A külföldi befektetők részesedése a nemzetgazdaság egyes ágait azonban eltérően érintette.

A mezőgazdaságban a külföldi tőke egyrészt közvetlen, másrészt közvetve

[1] 1998. évi XXIV. törvény. E törvény értelmében a külföldiek magyarországi befektetései és gazdasági célú letelepedései teljes védelmet és biztonságot élveznek.

jelenik meg. A mezőgazdasági termelésbe történő tőkebefektetés közvetlenül fejti ki hatását az ágazatban, az élelmiszeriparban jelenlévő külföldi tőke azonban közvetett módon – az alapanyag termelése és feldolgozása közötti kapcsolatból eredő kölcsönhatás miatt – hat a mezőgazdaságra. A mezőgazdasági termékek mind nagyobb hányada az élelmiszeripari feldolgozást követően jut el a fogyasztókhoz, így az élelmiszeripar fejlettsége a mezőgazdaság versenyképességét, termékeinek piacra jutási feltételeit döntő mértékben meghatározza.

Az élelmiszeripar privatizációja iránt a külföldi befektetők már a kezdetektől fokozott érdeklődést mutattak. Tisztában voltak a magyar mezőgazdaság kiváló adottságaival, a nagyüzemi termelésből eredő, az alapanyag-beszerzésben kínálkozó gazdasági előnyökkel. A privatizált élelmiszer-feldolgozó társaságok – különösen a tőkeerős nemzetközi cégek leányvállalatai – mind aktívabban szerepet vállalnak a mezőgazdasági termelés szervezésében. A külföldi tőke megjelenése a magyar élelmiszeriparban a mezőgazdaság modernizációjához is hozzájárul azáltal, hogy közvetítik a fejlett piacok minőségi igényeit és javítják a vertikális összhangot.

Míg a rendszerváltást követően a hazánkba beáramló külföldi működő tőke egyik jelentős célpontja az élelmiszeripar volt, addig a mezőgazdaságban viszonylag szerény mértékben növekedett a külföldi tőke szerepe, amiben szerepet játszott, illetve játszik egyrészről a külföldi magánszemély és jogi személy termőföld szerzésének korlátozása, másrészről a magyar mezőgazdaság viszonylag alacsony jövedelemtermelő-képessége.

A mezőgazdaságban a külföldi tőke megjelenése részben az állami gazdaságok magántulajdonba adása az ún. decentralizációs privatizáció keretében történt. Ennek lényege, hogy a működőképes üzletrészeket – tevékenységi köröket – külön-külön értékesítették. A befolyt összegeket a gazdaság részben reorganizációs célokra használhatta fel, illetve amennyiben a gazdaság már tehermentesített volt, úgy az értékesítés az államot illette meg.

Az állami gazdaságok privatizációjánál kérdéses volt egyrészt, hogy az egyes tevékenységi körök önmagukban életképesek-e, másrészt a külföldi befektető számára egy kisebb üzem önmagában történő megvétele mennyire vonzó. Célszerű megoldásként egyben privatizálták az állami gazdaságok vagyonának teljes egészét, de legalábbis nagyobb részét, az egyes vertikumok tevékenységéhez szükséges földterületet pedig bérbe vehette a befektető.

A külföldi tőke részvételével a mezőgazdaságban lezajló privatizációs akciók tipikus indítékai a következők voltak

- szabadulni a jövedelmező gazdálkodást lehetetlenné tevő adósságteher, a kínzó forgótőke-hiány fogságából;
- pótlólagos tőkebevonás a versenyképesség megőrzését szolgáló fejlesztésekhez;
- perspektíva-hiány;
- szabadulni az állam, mint tulajdonos zaklatásaitól.

A befektetői oldal indítékai

- hídfőállás kiépítése Magyarországon, majd továbbterjeszkedés Keletre, Délkeletre;
- a magyar piac megszerzése vagy piacbővítésként, vagy pedig az „otthoni" telített, kontingentált piac alternatívájaként;
- a magyar komparatív előnyök megszerzése *(Alvincz et al., 1994)*.

A termőföld körül kialakult jogi és politikai kockázatok miatt kevés privatizációs tranzakcióra került sor. A Szekszárdi Mezőgazdasági Kombinát, egyké balatoni állami gazdaság (Balatonnagybereki Állami Gazdaság), valamint több hegyaljai birtok került külföldi kéz-

be. A külföldiek által privatizált gazdaságokban jelentős fejlesztések mentek végbe, pl. Hegyalján közel 40 millió dollárra rúg a beruházás összege. Francia, spanyol, angol befektetők fejlesztenek. Az agrárvertikumban végbement privatizáció során a külföldi részvétellel zajló tulajdonszerzés Dél-Dunántúlon és a Dél-Alföldön volt jelentős. Számos külföldi befektető jelent meg a szőlőművelésben, a zöldség-gyümölcs ágazatban, kertészetben, ill. tehenészetekben. Nem jelentéktelen számú külföldre került magyar szerzett birtokot és azt működteti. Egyes becslések szerint Győr-Sopron, Zala és Tolna megyében észlelhető jelentősebb külföldi aktivitás a mezőgazdaságban. Nyugat-Dunántúlon a sajátos osztrák–magyar viszonyok következtében a mezőgazdasági jellegű külföldi vállalkozások aránya az országos átlag háromszorosa.

A külföldi befektetők részéről törekvés nyilvánult meg földtulajdonszerzésre, illetve földbérleti jogviszony létesítésére. Például számos, a tokaji borvidéken többségi külföldi tulajdonnal működő gazdaságnál a kisebbségi magyar tulajdonosok apportjaként került földterület a társaságok tulajdonába, hiszen erre a jogszabályok 1994-ig lehetőséget adtak. A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény azonban kimondta, hogy sem külföldi magánszemély, sem külföldi jogi személy termőföld tulajdonjogát nem szerezheti meg. A haszonbérlet volt az egyetlen legális lehetőség, amellyel használati jogosultságot szerezhettek, ilyen szerződést a törvény értelmében maximum tíz évre lehetett kötni. A törvénybe foglaltakkal ellentétben azonban több ezer hektár került külföldiek tulajdonába kárpótlás, öröklés, vagy a törvény hatálybalépése előtt megszerzett termőföld elcserélése révén. Felszámolási eljárás során is feltételezhetően több birtok került külföldiek tulajdonába, egyes adatok szerint több dunántúli tsz is eladott területeket külföldieknek. Megfigyelők szerint jelentős spekulációs termőföldvásárlásokra került sor a kárpótlás során.

A külföldiek földtulajdon szerzését a 2004. évi XXXVI. törvény módosította a tekintetben, hogy azon tagállami állampolgárra, aki önálló vállalkozó mezőgazdasági termelőként kíván letelepedni Magyarországon, és legalább három éve folyamatosan, jogszerűen Magyarországon lakik és folytat mezőgazdasági tevékenységet, a belföldi magánszemélyre vonatkozó földtulajdon-szerzésre irányuló jogszabályok érvényesek.[2] A tagállami állampolgár esetében különböző feltételeknek azonban eleget kell tenni. Igazolnia kell, hogy a tulajdonszerzést megelőző három évben folyamatosan mezőgazdasági tevékenységet folyatott, nyilatkozatot kell tennie, hogy Magyarországon mezőgazdasági termelőként telepszik le, valamint a termőföldet más célra nem hasznosítja[3]. A haszonbérlet időtartamára vonatkozó jogszabály is módosult, miszerint a haszonbérlet legfeljebb húsz év lehet[4].

A földtulajdonszerzést illetően a külföldi befektetőket átmenetileg korlátozó derogáció megszűntével, a tőkék szabad áramlása jegyében, részükről élénk érdeklődés várható a magyar föld, illetve földhasználat jogának megszerzése iránt.

A KSH adatai szerint a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat területén a gazdálkodási forma és tulajdonosi szerkezet átalakulásának kezdetén, 1992-ben csupán 250 volt, mely a Magyarországon működő

[2] 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 7. § (1)-(2)
[3] 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 8/A. § (2)
[4] 2004. évi XXXVI. törvény A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosításáról 13.§ (2)

külföldi érdekeltségű összes vállalkozás alig 1,5 százalékát tette ki. A következő évben fokozódott a külföldi tőke bevonulása. Egy év alatt a mezőgazdaságban, vadgazdálkodásban, erdőgazdálkodásban és halászatban a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma közel megkétszereződött. Az agrárgazdaságba befektetett 2,8 milliárd Ft külföldi tőke összege 7,9 milliárd forintra bővült, az országos összesből azonban még mindig alig 1,2 százalékot tett ki. A külföldi tőke magyar alapanyag-termelés iránti érdeklődésének valamelyes növekedését tükrözi, hogy – tíz százalék alatti részesedésű vállalkozásokat nem tekintve – a külföldi érdekeltségű szervezetek jegyzett tőkéje 2001-ben elérte az 54,2 milliárd forintot, melynek 92 százaléka volt a külföldi befektetés. A KSH adatai szerint a külföldiek érdeklődése e gazdasági ág iránt 87,2 milliárd forintnyi sajáttőke-résszel 2002-ben érte el a csúcsot. Mind a külföldi érdekeltségű gazdaságok számát, mint a saját tőkét, mind pedig a külföldi befektetést tekintve a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat területén 2003-ban – előzetes adatok szerint – drasztikus visszaesés következett be, miközben országosan nőtt a külföldi tőke szerepe.

A külföldi tőke magyar agrárgazdaságba való bevonulása azonban a fenti folyó forintárfolyamon kimutatottnál lényegesen szerényebb növekedést mutat, ha a változásokat euróban követjük nyomon. Míg forintárfolyamon számolva a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat területén 1993 és 2001 között 6,3-szeresére nőtt a jegyzett tőkében a külföldi tőke, addig a forint ecu-hoz, illetve euróhoz viszonyított folyamatos leértékelődése következtében mindössze 2,6-szeres volt a növekedés.

A fentiektől kissé eltérően mutatják a külföldi tőke részvételének alakulását a kettős könyvelést vezető vállalkozások adatai. Ezek szerint a külföldi tőke szerepvállalása 1995-ig viszonylag gyors ütemben bővült, majd a Horn-kormány ideje alatt szerény növekedés, illetve az 1998. évi kormányváltás évében kisebb visszaesés következett be. Az Orbán-kormány idején kezdetben újra lendületet vett a külföldi tőke bevonulása a magyar agrártermelésbe, 2001-ben azonban a külföldi tőke kezdte elhagyni a magyar agrárgazdaságot, részvétele újra az 1998. évi szintre zsugorodott. Ebben szerepet játszhatott a minimálbér összegének, illetve a járulékfizetés alapjának 2001. évre bevezetett – akkor számottevő költségemelkedést jelentő – emelése.

Mindezek eredményeként a mezőgazdasági besorolású kettős könyvelést vezető társas vállalkozásoknál a külföldi tőke az 1993. évről euróban számolva 2002-re mintegy 1,4-szeresére, forintban pedig 3,1-szeresére növekedett, azzal együtt, hogy a csúcsot 1999-ben, illetve 2000-ben érte el. Ennek következtében az 1993. év 2,4 százalékos részesedését – folyamatos aránynövelés mellett – 2000-re 10,9 százalékra bővítette. Ezt követően azonban mind összegében, mind arányában jelentős visszaesés következett be (1. táblázat).

A külföldi tőke természetesen különböző indíttatásokból és lehetőségekből eredően nem azonos mértékben érdeklődött a magyar mezőgazdaság egyes ágazatai iránt (2. táblázat).

A vizsgált időszak végére a magyar mezőgazdasági tevékenységbe jegyzett tőkeként bevont külföldi tőke 2/3-a a viszonylag kedvező földrajzi és természeti adottságokkal összefüggésben a növénytermelési és kertészeti szakágazatokban szerzett érdekeltséget. Ennek is harmada a gyümölcs, szőlő- és fűszernövény szakágazatban jelent meg, ahol a jegyzett tőke mintegy fele került a külföldiek tulajdonába. A gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növények termelése az

utóbbi években mind kisebb érdeklődést keltett. Még inkább figyelmet érdemlő, hogy ezen belül közel ötödrészt egyetlen – száz százalékban külföldi érdekeltségben lévő – vetőmag termeltető és forgalmazó cég birtokolt.

1. táblázat

A jegyzett tőkéből a külföldi tőke nagyságának és szerepének változása az alapanyag-termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban

Évek	Mezőgazdaság			Vadgazdálkodás			Erdőgazdálkodás			Halászat		
	Millió forint	Millió euró [1]	Aránya a jegyzett tőkében %	Millió forint	Millió euró [1]	Aránya a jegyzett tőkében %	Millió forint	Millió euró [1]	Aránya a jegyzett tőkében %	Millió forint	Millió euró [1]	Aránya a jegyzett tőkében %
1993	7 313	68,0	2,4	54	0,5	27,6	64	0,6	0,5	242	2,3	14,8
1994	9 858	79,0	3,5	64	0,5	15,2	135	1,1	1,0	283	2,3	15,5
1995	15 409	94,7	5,3	76	0,5	16,9	186	1,1	1,5	345	2,1	17,2
1996	18 277	95,6	6,3	93	0,5	18,2	213	1,1	1,7	225	1,2	12,3
1997	20 937	99,3	7,2	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1998	22 027	91,4	7,5	160	0,7	22,0	226	0,9	1,3	323	1,3	12,9
1999	30 858	122,1	10,4	134	0,5	11,9	132	0,5	0,8	137	0,5	5,7
2000	31 514	121,2	10,9	136	0,5	10,1	225	0,9	1,2	173	0,7	6,3
2001	23 828	92,8	8,9	135	0,5	9,1	260	1,0	1,3	160	0,6	5,0
2002	22 739	93,6	8,6	144	0,6	7,7	189	0,8	0,9	155	0,6	4,5
2003	24 496	96,6	9,1	38	0,1	1,7	178	0,7	0,8	117	0,5	3,4
2003. évben												
1993 = 100	335,0	142,1	379,2	70,4	20,0	6,2	278,1	116,7	160,0	48,3	21,7	23,0
2000 = 100	77,7	79,7	83,5	27,9	20,0	16,8	79,1	77,8	66,7	67,6	71,4	54,0

1/ Az aktuális évi átlagos forintárfolyamon számolva.

Az állattenyésztési ágazatok – a külföldi tőke átlagosnál nagyobb – 2000-ben sem megtorpanó ütemű növekedése ellenére 2003-ban a mezőgazdaság külföldi tőkéjének alig harmadával rendelkeztek. Ezen belül is a külföldiek leginkább az Európai Unió piacszabályozása által leginkább korlátozott szarvasmarha-ágazatba fektettek be, ahol 2000-hez viszonyítva is 40 százalékkal bővült a tőke összege, és a szarvasmarha-tenyésztésbe sorolt gazdaságok jegyzett tőkéjéből a külföldiek 9,0 százalékot mondhattak magukénak. Összegében ugyan kevesebb külföldi tőkét vonzott az ún. egyéb állat tenyésztése, arányában azonban 2003-ban a jegyzett tőke egyharmadával rendelkeztek. Viszonylag jelentős részesedést szereztek a juh- és kecsketenyésztésben. A sertéstenyésztési szakágazatba

tartozó vállalkozások iránt a magyarországi abraktermeléssel és az egyéb, a sertéságazattal összefüggő gazdasági környezet hatására a legnagyobb érdeklődés 2000-ben mutatkozott, amikor is a külföldiek jegyzett tőkeként több mint 1,7 milliárd forinttal – 9,4 százalékkal – vállaltak részt az ágazat tevékenységéből. Igaz, ez akkor is mindössze 20 vállalkozást érintett, melyből 13 száz százalékban a külföldiek tulajdonában volt. A vizsgált szakágazatok közül legkevésbé a magyar baromfitenyésztés tűnik vonzónak a külföldi befektetők számára.

2. táblázat

A külföldi tőke nagysága a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságok jegyzett tőkéjében, szakágazati bontásban

Szakágazat	Jegyzett tőkéből a külföldi tőke			
	összege	részesedése		
	2003-ban, millió forint	1993	2000	2003
		évben, százalékban		
Mezőgazdasági termelés összesen	**24 496**	**2,4**	**11,2**	**9,2**
Növénytermelés és kertészet	**15 286**	**3,9**	**18,6**	**12,0**
Gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növény termelése	8 307	..	16,5	7,8
Zöldség, virág, kertészeti termékek termelése	1 406	..	15,3	16,7
Gyümölcs, szőlő, fűszernövény termelése	5 572	..	53,0	44,3
Állattenyésztés	**7 796**	**2,1**	**7,0**	**9,4**
Szarvasmarha-tenyésztés	3 258	..	6,3	9,0
Juh-, kecske-, ló-, szamár-, bivaly-, öszvér-	293	..	15,9	23,1
Sertéstenyésztés	1 790	..	9,4	7,5
Baromfitenyésztés	677	..	3,9	4,1
Egyéb állat tenyésztése	1 778	..	7,9	34,8
Vegyes gazdálkodású	**289**	**0,6**	**0,4**	**0,7**
Növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatás	**1 125**	**3,3**	**7,1**	**6,9**

A mezőgazdasági tevékenységben a külföldi tőke növekvő térhódításával egyidejűleg növekedett a külföldi érdekeltségű vállalkozások jegyzett tőkéje, miközben az összes kettős könyvelést vezető vállalkozásé a vizsgált időszak alatt a vállalkozások számának növekedése ellenére megcsappant. Leginkább a teljes egészében külföldi tulajdonú cégek bejegyzett tőkéje emelkedett.

AZ ALAPANYAG-TERMELÉS TŐKEELLÁTOTTSÁGA ÉS VÁLTOZÁSA

Az alapanyag-termelésben 1993 és 2003 között a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások körében a saját tőke értéke folyó áron számolva 1,9-szeresére nőtt, összege 2003-ben 669 milliárd forintot tett ki. A forintárfolyam folyamatos gyengülése következtében azonban ez a növekedés reálértékben teljesen más képet mutatott. Euróban számolva 1993. évihez viszonyítva folyamatos csökkenés ment végbe, így 2000-ben alig háromötöde volt a kezdő évinek, ezt követően a forint valamelyest erősödött az euróhoz képest, aminek következtében 2002-ben 2,6 milliárd eurónyi saját tőke már közel

négyötöde volt az 1993. évinek. Ezzel a folyamattal egyidőben hasonló tendenciát követett a vállalkozások eszközállományának alakulása is. Az első három évben a forintban is alig növekvő eszközállomány értéke euróban számolva 30 százalékkal csappant meg, majd folyamatos szerény növekedést követően a 2002. évi közel 20 százalékos bővülés, majd 2003-ban egy szerényebb, 6 százalékos növekedés hatására az 5,3 milliárd eurónyi összegével meghaladta az 1993. évit.

Mindez azt is jelenti, hogy az inflációval deflált árakon kétharmadára zsugorodott eszközállományt egyre kisebb mértékben volt képes finanszírozni a gazdaságok saját forrása. Míg 1993-ban az alapanyag-termelés egészében száz forint eszközértékből 70 forintnyihoz volt elegendő a sajáttőke, addig 2000-ben már csak minden második forintot tudtak ebből finanszírozni, egyre nagyobb teret engedve az idegen forrásnak (hiteleknek, szállítói követeléseknek stb.). Igaz, a másik oldalon az eszközök között is jelen volt a követelések és egyéb forgóeszközök értéke is. Az ezredforduló első éveiben valamelyest kedvezőbb fordulat volt tapasztalható, a saját tőke növekedése a bővülő eszközállomány finanszírozásában is valamelyest nagyobb szerepet tudott vállalni.

Nem egységes a sajáttőke szerepe az eszközök finanszírozhatóságában a tulajdonosi szerkezettől függően. Tendenciájában az eszközök finanszírozásában a legnagyobb a saját tőke szerepe a száz százalékban belföldi tulajdonú vállalkozásoknál volt, illetve azoknál a vállalkozásoknál, ahol a belföldiek voltak, illetve vannak többségi tulajdonban. Ez részben összefügghetett a külföldiek jobb „hitelképesség”-ével, a beszállítók követeléseinek kiegyenlítési idejével, másrészt többek között befolyásolhatta a vállalkozók sajáttőke kummulációs hajlandósága is. Tény ugyanakkor, hogy a külföldi érdekeltségűek eszközállománya is gyorsabb ütemben gyarapodott, mint a hazai kézben lévőknél.

A vizsgált időszak egészét tekintve a külföldiek magyar mezőgazdasági termelésben való fokozódó szerepvállalásával összhangban a külföldi érdekeltségű vállalkozások eszközállománya közel hatszorosára nőtt, miközben a száz százalékban belföldi tulajdonban lévőké alig több mint kétszeresére változott. Főként a teljes egészében vagy nagyobb arányban külföldi kézen lévő vállalkozások körében bővült az eszközállomány (3. táblázat).

Tendenciájában a tőkeellátottság a mezőgazdaságban tevékenykedő valamennyi tulajdonosi szerkezet mellett csökkent. A csökkenés azonban az utóbbi évek intézkedései hatására megállni látszott egészen 2002-ig. A belföldi tulajdonú vállalkozásoknál a 2000. évben volt a mélypont, amikor is a saját tőke aránya 51 százalékot ért el, majd 2002-ben újra 53 százalékra emelkedett. A külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál a saját tőke aránya 2001-ben volt a legkisebb, 2002-ben 4,5 százaléknyi emelkedés ellenére is 9 százalékkal volt alacsonyabb, mint a száz százalékban belföldi tulajdonú vállalkozásoknál. A 2003-as évben azonban szintén visszaesés következett be mind a külföldi, mind a belföldi tulajdonú vállalkozásoknál. Tőkeellátottságuk 2003-ban alig haladta meg a 2000-ben elért értéket. A külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál 41,4, a belföldieknél 51,0 százalék volt.

3. táblázat

A gazdaságok eszközállományának alakulása a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban a tulajdonosi szerkezet szerint

(M.e.: Millió Ft)

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú	Összes gazdaság eszközállománya
	Összesen	ebből:			
		Többségi külföldi tulajdonú	100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	27 423	15 454	4 106	452 668	480 091
2000	143 461	121 811	94 267	783 786	927 247
2002	137 200	115 050	84 246	970 304	1 107 504
2003-ban					
Millió forint	158 908	131 289	99 421	1 046 406	1 205 314
Megoszlás százaléka	**13,2**	**10,9**	**8,2**	**86,8**	**100,0**
1993=100	579,5	849,5	2421,4	231,2	251,1
2000=100	110,8	107,8	105,5	133,5	130,0

A KÜLFÖLDI TŐKE ÉS A TERMÉKKIBOCSÁTÁS KAPCSOLATA

A külföldi tőke szerepének vizsgálatakor, a tőkeszerkezetet követően mindenekelőtt a termékkibocsátás volumenének arányai érdemelnek figyelmet.

A vizsgált 11 évben a „látható" mezőgazdasági piacon az összes gazdaság nettó árbevétele – nominál értéken – 330 százalékra emelkedett (4. táblázat). A külföldi tulajdonban lévő szervezetek termékkibocsátásában 1993-1997 között volt egy jelentősebb felfutás, ekkor termékkibocsátásuk aránya 5,3 százalékról 10 százalék körülire emelkedett. Ezt követően – minimális évek közötti ingadozás mellett – ezen a szinten állt be. Az árbevétel tulajdoni hányad szerinti összetételében az a tendencia figyelhető meg, hogy igen dinamikusan (29,4-szeresére) nőtt a 100 százalékban külföldi tulajdonú szervezetek bevétele. Valamelyest elmaradt az átlagtól a hazai vállalkozások nettó árbevétel-növekedés.

Miközben a kizárólag magyar tulajdonban lévő szervezetek nettó árbevétele 1993. évi áron az 1996-1997, illetve 2000-es és a kiugróan nagy visszaesést (16 százalékos csökkenést) mutató 2003-as évet kivéve jórészt nem változott az elmúlt 11 év során, addig a 100 százalékos külföldi tulajdonú vállalkozások nettó árbevétele folyamatosan nőtt, 2003-ban több mint kilencszer nagyobb árbevételt értek el, mint 1993-ban. A többségi külföldi tulajdonúak is közel háromszoros növekedést értek el.

Vizsgáltuk továbbá, hogy a külföldi tőke – a magyar mezőgazdaság mai szerkezetéhez viszonyítva – mely ágazatokban lát fantáziát, s melyek azok, amelyekben a befektetés megtérülésében reménykedik. A bemutatáshoz a 2003. évi adatokat vettük figyelembe (1. ábra).

4. táblázat

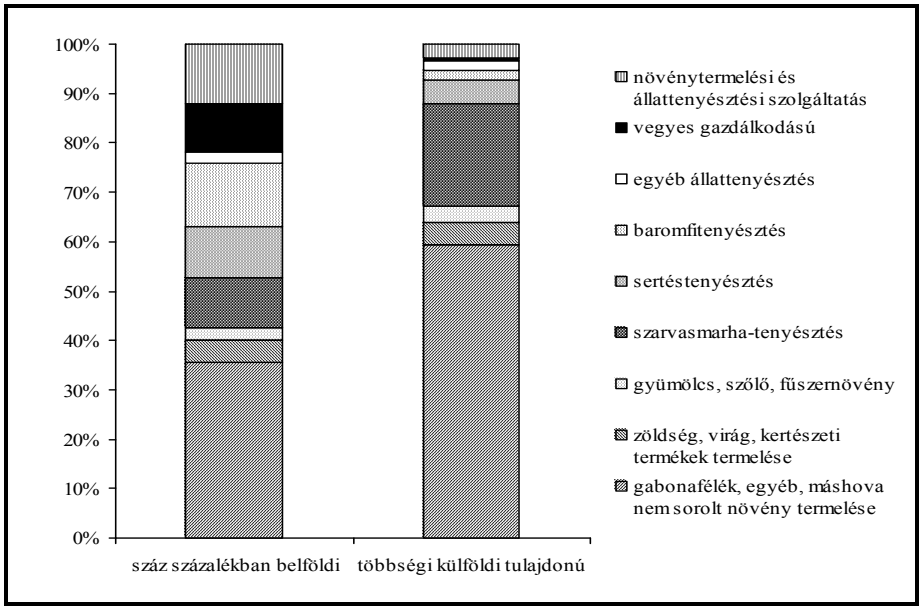
A gazdaságok értékesítési árbevételének alakulása a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban a tulajdonosi szerkezet szerint, folyó áron

(M.e.: Millió Ft)

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulaj-donú	Összes gazdaság nettó árbevétele
	Összesen	ebből			
		Többségi külföldi tulajdonú	100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	15 739	8 855	2 206	278 948	294 687
1994	23 966	13 139	3 874	339 288	363 254
1995	33 022	20 245	7 947	430 563	463 584
1996	45 744	26 235	13 296	530 859	576 603
1997	64 511	38 258	23 189	585 676	650 187
1998	71 630	49 145	32 831	663 230	733 747
1999	80 751	55 347	35 098	660 455	739 656
2000	85 921	65 184	52 459	742 491	825 806
2001	85 197	63 996	49 654	852 154	937 351
2002	91 179	74 318	58 361	866 808	955 788
2003	**105 134**	**81 349**	**64 866**	**866 567**	**971 701**
1993 = 100	**668,0**	**918,7**	**2940,4**	**310,7**	**329,7**

1. ábra

Az értékesítés nettó árbevételének szerkezete szakágazati besorolás szerint a száz százalékban belföldi tulajdonban lévő és többségi külföldi tulajdonú kettős könyvelést vezető mezőgazdasági vállalkozásokban, 2003-ban

A levonható tanulságokat a következőkben összegezhetjük:

- A szántóföldi növénytermelési (gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növények termelése) ágazatba tartozó cégek aránya a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokon belül lényegesen magasabb, eléri az összes gazdaság árbevételének 60 százalékát, miközben ez a hazai tulajdonú cégeknél 35 százalék volt.
- Még nagyobb az arányeltérés a szarvasmarha-tenyésztési ágazatnál. Az ide sorolt gazdaságok aránya az árbevételből a külföldi tulajdonúak esetében 21 százalék, szemben a magyar tulajdonúak 10 százalékával.
- A sertéstenyésztéssel foglalkozó vállalkozások bevétele viszont 2003-ban az előző évihez viszonyítva is veszített szerepéből, aránya a külföldi befektetők körében kevesebb, mint felére zsugorodott, míg a belföldieknél megtartotta előző évi 10 százalékos részesedését.
- Az utóbbi évek, különösen az utóbbi hónapok fejleményeit mintegy igazolja, hogy a baromfitenyésztésben a külföldi befektetők aránya mindössze 2 százalék, szemben a belföldi tulajdonú gazdaságok 13 százalékával.
- Akár a magyar mezőgazdasági termelők fizetőképessége megítélésének kritikájaként is felfogható, hogy a növénytermesztési és állattenyésztési szolgáltatási ágazatba sorolt vállalkozások árbevétele a külföldi tulajdonú vállalkozásoknál mindössze 3 százalék, szemben a magyar tulajdonú vállalkozások 12 százalékával.
- A vegyes gazdálkodású vállalkozások (ami jó közelítéssel fedhetné le a családi gazdaságokat, illetve az EU-15 tagállamok farmgazdaságainak jelentős részét) aránya a hazai tulajdonú 10 százalékkal szemben alig fél százalék. Ennek egyik olvasata az lehet, hogy még kevés a Magyarországon letelepedni szándékozó, és élethivatás szerűen mezőgazdaságból megélni kívánó külföldi tulajdonosok száma.
- A kertészetben, szőlészetben, sertéstenyésztésben nem mutatható ki érdemi különbség.

A KÜLFÖLDI TŐKE ÉS A TERMELÉS JÖVEDELMEZŐSÉGÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSE

A magyarországi mezőgazdasági termelésben a külföldi tőke elmúlt években tapasztalt szerepvállalását is több tényező motiválta, amiket nem feltétlenül a rövid távú érdekek, hanem a perspektivikusan kialakítható jövedelempozíciók determináltak. Az elmúlt években egyrészről leginkább azokban az ágazatokban volt élénkebb az érdeklődésük, ahol azt az uniós kvóta, illetve a közvetlen termelői támogatások hatályos szabályai az adott szakágazatoknak az Európai Unióhoz való csatlakozással kedvezőbb pozíciót vetítettek előre, másrészről, ahol az uniós környezetvédelmi szabályok betartása a magyarországi viszonyokat tekintve kisebb kockázattal, illetve relatíve olcsóbban megvalósíthatónak tűntek, illetve ahol a korábbi évek termelési és jövedelemadatai alapján viszonylag kedvező perspektívákat láthattak.

A vizsgált időszak első évében – 1993-ban –, amikor a mezőgazdasági kettős könyvelést vezető vállalkozásainak jegyzett tőkéjéből csupán 5,1 százalékot tett ki a külföldi tőke, a száz forint nettó árbevételre jutó ún. üzleti tevékenység eredménye a többségi külföldi tulajdonú vállalkozásokban több mint háromszorosa volt a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőkének. Ez az előny 2002-re, amikor a külföldi tőke aránya elérte a 10,0 százalékot, tíz százalék alá csökkent. Igaz, ha a közbenső évek adatait is figyelembe vesszük, már teljesen más kép bontakozik ki. Ez esetben a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál az ún. üzleti tevékenység ered-

ménye is lényegesen alacsonyabb, mint a kezdő évben volt. Ez arra enged következtetni, hogy a külföldi vállalkozások nem mindig a kedvező pozícióban lévő vállalkozásokat vásárolták meg, hanem a csődben, vagy csődközeli állapotban lévő vállalkozásokban szerezhettek tulajdont, illetve, hogy a terjeszkedéssel viszonylag magas költséghányaddal dolgozó vállalkozások is hatókörükbe kerültek, de nem kizárt a mesterségesen lenyomott outputár vagy a ráfordítások eltérő értelmezése sem.

A 2003. év kedvezőtlen hatásai lényegesen jobban sújtották a teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozásokat, mint a külföldi érdekeltségben működőket, noha a jövedelemtartalom ezekben is csökkent. Még érzékelhetőbb a külföldi érdekeltségű vállalkozások hatékonyságelőnye, ha az ötéves időszakok jövedelmezőségi adatait vetjük egybe. E szerint a teljes egészében belföldi tulajdonban lévő vállalkozások nettó árbevételében egyre kisebb hányadot képviselt az üzleti tevékenység eredménye, ugyanakkor a külföldi érdekeltségűek körében, ha nem is látványosan, de bővült.

A vállalkozások szakágazati besorolás szerinti nettó árbevételét tekintve – mint azt az előzőekben láthattuk – a külföldi érdekeltségű vállalkozások tevékenységében meghatározó a gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növények termelése. Az e csoportba tartozó – részben vagy egészben – külföldi tulajdonban lévő gazdaságok kimutatott üzleti eredményessége 2003-ban lényegesen magasabb volt, mint a teljes egészében belföldi tulajdonban lévőké.

Hasonló különbségek voltak a sertéstenyésztéshez sorolt vállalkozások esetében is. Ugyanakkor a szarvasmarhatenyésztésben a teljes egészében belföldi tulajdonban lévők kimutatott jövedelemtermelése volt a kedvezőbb. A növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatások szakágazati besoroláshoz tartozó csekély külföldi érdeklődés mellett is a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknál már az ún. üzleti tevékenység eredménye is negatív volt.

Bevétel-arányos adózás előtti eredmény alakulásáról elmondható, hogy összességében a mezőgazdaság nettó árbevételének kimutatott eredménytartalma az elmúlt időszakban a vizsgálat bázisán, ha szerény mértékben is, de növekedett (5. táblázat). Ebben szerepe volt a külföldi tőke jelenlétének, illetve az ezzel bekövetkezett hatékonyságjavulásnak. Az eredményesség évek közötti ingadozását kiszűrve, 1993-1997. évek átlagához képest az árbevétel adózás előtti nyereségtartalma a teljesen belföldi érdekeltségű vállalkozások átlagában 1998-2002. évekre közel 6,5 százalékkal lett kevesebb, és csupán 2,1 százalékot tett ki. Ugyanakkor a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban ennek mértéke 43 százalékos növekedés mellett 4,3 százalék – az előző csoportének a duplája – volt.

A külföldi érdekeltségű vállalkozásokban, ahol a saját tőkére jutó adózás előtti eredmény – az ötéves időszakok adatait egybevetve – nagyobb ütemben javult, mint a belföldi tulajdonban lévő vállalkozásoknál, 1999-2003. évek átlagában az egységnyi saját tőkére jutó 8,7 százalékos adózás előtti eredmény 1,2-szerese, ezen belül a száz százalékban külföldi kézen lévőknél pedig 1,7-szerese volt a száz százalékban hazai tulajdonúakénak (6. táblázat).

Másik jellemzője a külföldi tőkének, hogy elsősorban a nagy gazdaságok felé törekedett, illetve a hatékonyságot tekintve is a nagy tőkével rendelkező, magasabb árbevételt produkáló gazdaságok értek el akár a saját tőkéhez, akár a bevételhez viszonyítva nagyobb eredményeket.

5. táblázat

Bevételarányos adózás előtti eredmény alakulása a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban a tulajdonosi szerkezet szerint

(M.e.: %)

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú	Összes gazdaság
	Összesen	ebből			
		Többségi külföldi tulajdonú	100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	0,67	0,95	2,86	-5,40	-5,06
1994	0,37	-2,91	-1,44	1,55	1,48
1995	2,02	0,66	0,80	4,41	4,33
1996	2,13	0,39	-1,75	3,80	3,77
1997	2,53	-0,54	-2,20	3,47	3,52
1998	2,82	2,83	4,42	2,08	3,23
1999	1,88	3,33	2,82	-1,60	-1,09
2000	2,23	3,87	6,39	0,45	0,81
2001	1,57	3,06	4,50	4,09	3,96
2002	3,74	7,12	8,77	4,59	4,80
2003	**1,94**	**2,71**	**4,99**	**-1,02**	**-0,70**
2003. év az 1993. év %-ában	289,60	285,30	174,50	18,90	13,80
1993-1997	3,01	-0,25	-1,58	2,29	2,35
1999-2003	**3,75**	**4,13**	**5,78**	**1,52**	**1,75**
1999-2003. az 1993-1997. évek %-ában	**124,90**	**..**	**..**	**66,40**	**74,50**

6. táblázat

Tőkearányos adózás előtti eredmény alakulása a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban a tulajdonosi szerkezet szerint

(M.e.: százalék)

Évek	Külföldi érdekeltségű vállalkozások			100 százalékban belföldi tulajdonú	Összes gazdaság
	Összesen	ebből			
		Többségi külföldi tulajdonú	100 százalékban külföldi tulajdonú		
1993	1,00	0,94	3,85	-4,75	-4,47
1994	0,67	-3,30	-1,77	1,70	1,64
1995	3,65	0,70	-0,76	5,78	5,60
1996	4,56	0,52	-2,12	5,78	5,68
1997	5,62	-0,82	-3,83	5,60	5,60
1998	7,13	4,73	8,16	3,48	5,35
1999	4,50	4,43	3,43	-2,68	-1,78
2000	5,73	5,74	9,74	0,84	1,46
2001	4,53	5,27	8,31	7,78	7,45
2002	10,62	10,98	13,55	10,36	10,36
2003	**7,24**	**8,86**	**12,71**	**1,59**	**2,22**
2003. év az 1993. év %-ában	272,20	180,10	393,50	110,40	148,00
1993-1997	6,80	4,49	3,03	7,53	7,47
1999-2003	8,67	9,51	11,89	7,00	7,18
1999-2003. az 1993-1997. évek %-ában	**127,50**	**211,70**	**292,30**	**93,10**	**96,20**

Megvizsgáltuk a gazdaságok szakágazati bontás szerinti eredményességét is 2002-2003. évek átlagában (7. táblázat). Számításaink azt mutatják, hogy a gabonatermesztők és a szarvasmarha tenyésztők közül a száz százalékban külföldi tulajdonban lévő vállalkozások kiemelkedően nagyobb hatékonysággal, eredményességgel dolgoznak, mint a kizárólag belföldi érdekeltségűek. Ez adódhat egyrészt a takarékosabb gazdálkodásból, abból, hogy hatékonyabb üzemeket vásároltak, az értékesítési kapcsolatok eltérő voltából, illetve a hazai adózási rendszer okozta nagyobb magyarországi jövedelem kimutatásából is. A sertéstenyésztéssel foglalkozó külföldi befektetők árbevétele 2003-ban sajnos a felére csökkent, ami az adózás előtti eredményüket veszteségessé tette. Meg kell említenünk azonban, hogy 2002-ben több mint másfélszer nagyobb volt a tőkearányos adózás előtti eredményük, mint a belföldi vállalkozásoknak. A többi szakágazat esetében nem tudunk egyértelmű különbséget kimutatni az eltérő tulajdonosi szerkezet és a gazdaságok eredményességét illetően.

7. táblázat

A tőkearányos adózás előtti eredmény a mezőgazdasági termelés területén működő kettős könyvelést vezető gazdaságokban szakágazati és tulajdonosi szerkezet szerinti bontásban, 2002-2003. évek átlagában

(M.e.: forint/száz forint saját tőke)

Szakágazat	100 százalékban belföldi tulajdonú	Külföldi érdekeltségű vállalkozásokban	Ebből	
			Többségi külföldi érdekeltségű együtt	100 százalékban külföldi tulajdonú
Mezőgazdasági termelés összesen I.	**3,04**	**6,67**	**8,03**	**12,00**
II.	3,04	3,01	3,29	6,25
Növénytermelés, kertészet I.	**3,42**	**8,54**	**9,97**	**14,81**
II.	3,42	2,96	3,21	6,82
Gabonafélék, egyéb, máshova nem sorolt növény termelése I.	2,64	11,17	13,74	17,51
II.	2,64	4,51	6,15	9,75
Zöldség, virág, kertészeti termékek termelése	7,82	-0,71	-2,57	0,00
Gyümölcs, szőlő, fűszernövény termelése	5,09	-0,88	-2,39	-0,61
Állattenyésztés	**2,66**	**3,34**	**4,27**	**4,44**
Szarvasmarha-tenyésztés	2,31	4,91	5,95	6,34
Juh-, kecske-, ló-, szamár-, bivaly-, öszvér-tenyésztés	8,97	-13,38	-13,55	-6,32
Sertéstenyésztés	2,60	1,91	-0,02	-0,21
Baromfitenyésztés	2,67			
Egyéb állat tenyésztése	4,95	9,40	15,53	22,04
Vegyes gazdálkodású	**-1,22**	**7,13**		
Növénytermelési és állattenyésztési szolgáltatás	**11,19**	**-9,96**	**-18,99**	

I. A vizsgált teljes adatbázison.

II. Az egyik legnagyobb vetőmag termeltető és forgalmazó vállalkozás adatai nélkül.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet (1995): A mezőgazdasági és élelmiszeripari szervezetek tőkeösszetétele. Budapest – (2) Alvincz József – Szűcs István (1998): Az élelmiszergazdaság szerkezete. Agrárgazdasági tanulmányok, 1998/14. szám, AKII, Budapest – (3) Alvincz József – Tanka Endre – Udovecz Gábor (1994): A külföldi tőke megjelenése a magyar élelmiszergazdaságban. AKII, Budapest – (4) Antal Katalin – Guba Mária – Kovács Henrietta (2004): A mezőgazdaság helyzete az agrártörvény hatálybalépését követő időszakban. Agrárgazdasági tanulmányok, 2004/3. sz., AKII, Budapest – (5) Antalóczy Katalin (2001): Magyarországi működőtőke-export – nemzetközi kitekintésben. Külgazdaság, 45.évf. 7-8. sz., Budapest – (6) Árva László – Diczházi Bertalan (1998): Globalizáció és a külföldi tőkeberuházások Magyarországon. Kairosz Kiadó, Budapest – (7) Balogh Ádám – Harza Lajos (1995): A vagyon-, a tulajdon- és a tőkeviszonyok változása a mezőgazdaságban. Agrárgazdasági tanulmányok, 1995/5. sz., AKII, Budapest – (8) Csepi Lajos (1991): Az állami vagyon privatizálásának, kezelésének irányelve. Privatizáció ’91. A MÉTE 1991. január 29-i konferenciájának előadásai. Magyar Élelmezésipari Tudományos Egyesület, Budapest – (9) Diczházi Bertalan (1998): A külföldi tőke szerepe a privatizációban. Számadás a talentumról. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., Budapest – (10) Jansik Csaba (2001): Külföldi működő tőkebefektetések a magyar élelmiszeriparban. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft., Budapest – (11) KSH: Magyar Statisztikai Évkönyv kötetei. KSH, Budapest – (12) KSH (2000): A külföldi működő tőke Magyarországon 1997-1998. Budapest – (13) Kukovics Sándor (1998): A tulajdoni, a vállalati és a termelési szerkezet, valamint a foglalkoztatási viszonyok átalakítása a magyar mezőgazdaságban. Agrárgazdasági tanulmányok, 1998/16. sz., AKII, Budapest – (14) Raskó György (1998): Az élelmiszeripar privatizációja Magyarországon. Számadás a talentumról. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., Budapest – (15) Rechnitzer János (1998): A privatizációja regionális összefüggései. Számadás a talentumról. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., Budapest – (16) Szabó Márton (2000): Külföldi érdekeltségű vállalatok a magyar élelmiszeriparban és hatásuk az EU-csatlakozásra. Agrárgazdasági tanulmányok, 2000/12. sz., AKII, Budapest – (17) Tamás István (1997): Átmenet és privatizáció. PhD dolgozat. New York. http://www.ibs-b.hu/tiuj/ – (18) Világgazdasági Kutató Intézet (1997): Külföldi működőtőke-befektetések Magyarországon: modernizációs hatások és rövidtávú perspektívák. Budapest.